

10.33537/sobild.2023.15.1.4

Makale Bilgisi

Gönderildiği tarih: 29.09.2023
Kabul edildiği tarih: 27.11.2023

Article Info

Date submitted: 29.09.2023
Date accepted: 27.11.2023

DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİNİN SON YILINDA (1959-1960) YEREL BASININ DURUMU: RESMÎ İLAN VE REKLAM GELİRLERİ TABLOSU İŞİĞİNDE BİR ANALİZ

ANALYZING THE STATE OF LOCAL PRESS IN THE FINAL YEAR OF THE DEMOKRAT PARTY ERA (1959-1960) IN THE LIGHT OF OFFICIAL ANNOUNCEMENTS AND ADVERTISEMENT REVENUE TABLES

Burak ERDOĞAN

Araştırma Görevlisi, Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi
brkerdogan@ankara.edu.tr

Anahtar sözcükler

Demokrat Parti, Türk Basını,
Yerel Basın, Resmî İlan, Resmî
Reklam

Keywords

Demokrat Party, Turkish Press,
Local Press, Official
Announcements, Official
Advertisements

Öz

Kendisinden önceki iki yarım kalan deneme ve İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle birlikte 1946 yılında Türkiye, çok partili hayata geçiş yapmıştır. Bu geçiş dahilinde, CHP içinden bir kanat, hâlihazırda mevcut olan ayrışmayı hızlandırmış, Demokrat Parti (DP)'yi kurmuş ve 14 Mayıs 1950'de iktidara gelmiştir. Kurulduğu ilk yıllarda özgürlükçü ve demokratik söylemlerle öne çıkan DP, süreç içerisinde baskıcı bir yöne kaymış ve 27 Mayıs 1960 tarihinde askeri ihtilal neticesinde DP iktidarı sona ermiştir. 27 Mayıs'ı gerçekleştiren kadro, DP hükümetini çeşitli konu başlıklarında yargı önüne çıkartmıştır. Bu konu başlıklarından bir tanesi de halk arasında "besleme basın" davası olarak bilinen "görevi kötüye kullanma davası" olmuştur. Bu araştırma dahilinde görevi kötüye kullanma davasında kullanılan; İstanbul, Ankara ve İzmir harici illerde yerel basının aldığı resmî ilân ve reklam gelirleri ve siyasi yönelimlerini açıklayan vesika üzerinden Anadolu'da yerel basına bütüncül bir bakış hedeflenmiş, DP yanlısı basının oluşum sebepleri ve yapısı örneklerle açıklanmaya çalışılmıştır. Alınan ilan miktarı ve kâğıt tahsisinin karşılaştırması araştırmanın dışında tutulmuş, daha ziyade yerel basını şekillendiren sebepler ve sonuçlar ortaya çıkartılmaya çalışılmıştır. Araştırma sonucunda 1960 yılında yerel basının yarısından çoğunun Demokrat Parti yanlısı olduğu görülmüştür. DP'nin iktidar olanaklarının kendisine sağladığı imtiyaz ile elinde bulundurduğu maddî imkanları dağıtma usulü doğrultusunda basını yalnızca hukukî ve siyasi baskıyla değil aynı zamanda maddî baskılarla da kendi tarafına çekme yahut susturma çabasında bulunduğu sonucuna varılmıştır.

Abstract

After the Second World War and two failed attempts to achieve the intended outcome, Türkiye's political system changed to a multi-party system. During this period of change, a faction within the Republican People's Party (RPP) accelerated up the separation and established the Demokrat Party (DP), which took office on May 14, 1950. In the early years after its establishment, DP stood out for its liberal and democratic discourse. However, over time, its rhetoric evolved in an oppressive direction, resulting in with the military revolution of May 27, 1960. The military revolution toppled DP's administration. The May 27 cadre brought the government to court on a number of different issues. The "abuse of duty" case, also known as the "besleme basın," was one of these themes. Through the document, which is also used in cases of alleged "abuse of duty," a thorough understanding of the local press in Anatolia is intended. This document includes information on the political leanings of the local press in provinces other than Istanbul, Ankara, and Izmir as well as the official announcement and advertising revenues they receive. It has been attempted to provide examples to explain the formation and structure of the pro-DP press. The research did not compare the quantity of advertisements received or the allocation of paper, instead attempting to shed light on the factors and outcomes influencing local media. In 1960, more than half of the local press was pro-DP, according to the research. It has been concluded that DP attempted to shape or silence the press by financial pressure in addition to legal and political coercion, in keeping with the way it distributed the financial resources it had with the privilege of being the government.

Giriş

İletişim ve ulaşım olanaklarının 2023 yılındaki kadar gelişkin olmadığı yılları kapsayan bu çalışmada, en güncel haberin takip edileceği iki mecra bulunmaktadır. Bunlardan biri radyo diğeri ise gazetelerdir. Demokrat Parti, iktidarı süresince bu iki mecra hakkında da tasarruflarda bulunmuş¹ ve sonunda kendisini iktidardan uzaklaştıranlar tarafından gerçekleştirilen yargulamalarda iletişim politikası da yargı konusu olmuştur.

Demokrat Parti iktidarı, Türkiye Cumhuriyeti tarihinde seçimle göreve gelen ve kendisine mecliste uzun soluklu muhalefet edilen ilk siyasi iktidar olması sebebiyle devletin basın ile olan ilişkisine çeşitli örnekler sunmaktadır. Bu dönem, bir yandan 27 yıllık bir iktidarın getirdiği ilişki örüntüsünde değişime yol açarken öbür taraftan ise uzun süredir iktidarda bulunmayan kesimlerin iktidar ile iletişim kurmasına sebep olmuştur.

DP'nin basın ile ilişkilerine çeşitli araştırma makaleleri, kitaplar ve akademik tezlerde değinilmiş olmasına karşın yerel basın ile ilişkisi pek fazla çalışılmamıştır. Demokrat Parti'nin yerel basın ile ilişkileri çalışıldığında ise çoğunlukla il bazında araştırmalar yayımlanmıştır (Şavkılı & Akyıldız, 2019; Ayaz, 2022; Demir, 2017; Pancar & Öğrendik, 2013; Çobanoğlu, 2019; Pancar, 2013). Demokrat Parti iktidarında yerel basın hakkında geneli değerlendirmeyi hedefleyen çalışmaların çok az olması² ve çoğunluğunun il bazında olmasının sebebi çalışılacak coğrafyanın genişliği, tarih aralığı ve arşiv eksiklikleri olabilir. İşte bu çalışmanın amacı, Demokrat Parti döneminde, takip etmesi çok zor olan yerel basının ülke genelindeki durumunu kısa bir zaman aralığında olsa dahi açıklamaktır.

Demokrat Parti'nin basın ile ilişkisi, iktidara gelmeden önce olumlu başlamış fakat iktidarı devam ettikçe basın ile DP birbirinden uzaklaşmıştır. Bu uzaklaşmada, DP'nin maddi

kaynakların dağıtımındaki kimi politikalarının önemi yüksektir. Bu çalışmada, DP'nin iktidarı boyunca resmî ilan ve reklamların dağıtımı hakkında yaptığı son düzenlemenin tarihi olan 3 Ağustos 1959 ile DP'nin iktidardan uzaklaştırıldığı 27 Mayıs 1960 tarihleri arasında yerel basının siyasi yönelimleri ve bu siyasi yönelimlerin nasıl şekillendiği tarihsel betimleyici analiz yöntemiyle incelenmiştir. Bu yöntem dahilinde, birincil kaynaklar olarak Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivinde besleme basın davası süresince toplanan vesikalar incelenmiş, çalışmanın bağlamını oluşturmak ve belirli zaman aralığında neden sonuç ilişkisini güçlendirmek adına ikincil kaynaklardan faydalanılmıştır. Zaman aralığının bahsedilen şekilde belirlenmesinde, 27 Mayıs sonrası Yassıada'da yargılanan Demokrat Parti mensupları, eski mensupları³ ve çeşitli kamu görevlilerinin davalarından bir tanesi olan görevi kötüye kullanma davasında mahkeme tarafından valilerden istenilen belgelerin önemi yüksektir. Mahkeme, Ankara, İstanbul ve İzmir harici illerin valilerinden, illerindeki basın kuruluşlarına konuyla ilgili son düzenleme tarihi olan 3 Ağustos 1959'dan 27 Mayıs 1960'a kadar ne kadar ilan ve reklam verildiğinin bildirilmesini ve bu basın kuruluşlarının siyasi yönelimlerinin belirtilmesini istemiş, valiler de hangi basın kuruluşunun hangi siyasi yönelimi taşıdığını ve ne kadar ilan ve reklam geliri elde ettiklerini çeşitli açıklamalarla bildirmişlerdir. Görevi kötüye kullanma davasının kararnamesinde atıf yapılan bu vesika (BCA, 10.9.0.0/317.985.4), çalışma için bir dayanak noktası olmuştur.

Gazetelerin ne kadar ilan aldıkları, ne kadar okundukları, hangi yollarla dağıtıldıkları ve gazetelerin bulunduğu illerdeki merkezî otorite ile ilişkilerinin tek tek incelenmesi bu araştırmanın kapsamını aşacağı için araştırma dışında tutulmuştur. Bununla birlikte Anadolu'da basının Demokrat Parti ile nasıl şekillendiğini açıklamak

¹ Demokrat Parti'nin radyo politikaları hakkında detaylı bir araştırma için: (Kubilya & Pelivan, 2019).

² Bu çalışmalara bir örnek, Yücel (1999)'ün çalışmasının bir kısmında görülebilir.

³ Demokrat Parti'nin kuruluşunda önemli bir adım olan Dörtlülük Takrir'i veren ve Demokrat Parti'yi kuran dört isimden bir tanesi olan M. Fuad Köprülü, 14 Mayıs 1950 seçimlerinde DP'nin iktidara gelmesiyle dışişleri bakanı olmuştur. Yıllar içinde parti kurmaylarıyla arası açılan Köprülü, 1957 yılında kurucusu olduğu Demokrat Parti'den istifa etmişse dahi 1960 yılında Yassıada Mahkemelerinde yargılanmış ve dört ay hapis yatmıştır (Gürkan, 2023).

adına örnekler verilirken DP'nin basın ile ilişkisindeki kimi pratikleri açıklamak adına büyük şehirlerden ve belirli zaman aralığı olan 3 Ağustos 1959 ile 27 Mayıs 1960 dışından da örnekler verilmiştir. Bu örnekler, DP dönemi yerel basının 27 Mayıs 1960'tan hemen önceki durumu hakkında çıkarımlarda bulunulmasını mümkün kılmıştır. Bu amaç doğrultusunda verilen bilgilerin bağlam kazanması adına öncelikle Demokrat Parti iktidarına değinilmiş, ardından Demokrat Parti'nin basın ile ilişkisi hakkında açıklamalarda bulunulmuş, Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivindeki belgeye (BCA, 10.9.0.0/317.985.4) göre verilen ilan ve reklam gelirleri tablolarıyla yerel basının durumu anlaşılmaya çalışılmış ve yerel basını şekillendiren "demokrat" yöntemler tartışılmıştır.

Demokrat Parti

Türkiye, İkinci Dünya Savaşı boyunca izlediği denge politikası neticesinde, tarihin gördüğü en büyük savaşı kendi topraklarından uzak tutmayı başarmıştır. İkinci Dünya Savaşı, her ne kadar doğrudan Türkiye'de sıcak çatışma ile neticelenmese de Türkiye, savaş koşullarının getirdiği iktisadî ve siyasî şartlardan etkilenmiştir (Boratav, 2022; Goloğlu, 2021). Siyasî ve iktisadî sahadaki olumsuzluklar, çeşitli zamanlarda farklı şekillerde ortaya çıkan hükûmet ve sistem eleştirileriyle birleşmiş ve savaş sona erdiğinde hükûmete karşı bir tepki meydana gelmiştir. Netice olarak, İkinci Dünya Savaşı'nın sona erdiği günlerde basında ve Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) içerisinde muhalefet baş göstermeye başlamıştır (Akandere, 2021; Ahmad, 2020).

Türkiye, İkinci Dünya Savaşı'nın getirdiği iç sıkıntılarla mücadele ederken aynı zamanda dış politikada da zorluklarla karşılaşmıştır. Dış politikada yaşanan büyük zorluk, gerilmekte olan Türk-Sovyet ilişkileri ekseninde gelişmiş, neticede Türkiye kendisini Batı ittifakında konumlandırmıştır (Toker, 2020; İşçi, 2023). Batı ittifakında konumlanmak, zaten İkinci Dünya Savaşı öncesinde gerçekleşen fakat savaş ile kesilen

çok partili yaşama geçiş sürecini hızlandırmış, sonuç olarak Cemiyetler Kanunu değişmiş ve Temmuz 1945'te Nuri Demirağ etrafında Milli Kalkınma Partisi (MKP) kurulmuştur. MKP, halkın ve basının desteğini kazanamamış ve etkisiz bir parti olarak 1958'de feshedilmiştir (Avşar & Kaya, 2012). Cemiyetler Kanunu'nun değişmesiyle birlikte kurulan bir başka parti ise, 7 Ocak 1946'da CHP'nin içinde kalmış muhalif bir kadrodan oluşan Demokrat Parti olmuştur (Eroğul, 1990).

Demokrat Parti'nin kuruluşu çeşitli yankılar bulmuştur. Kimi çağdaşları DP'yi bir muvazaa partisi olarak görürken (Limoncuoğlu, 2018: 146), 27 Mayıs sonrası DP'yi karşı devrimci veya düzenin işbirlikçisi olarak görenler olmuş (Berktaş, 1988), kimi yazarlar ise DP'yi CHP içerisinden çıkan farklı bir kadro⁴ olarak (Demirel, 2021) veya çevrenin merkezde söz sahibi olmasına yol açan "Yeşil Devrim"i gerçekleştirenler olarak (Heper, 2018) yorumlamıştır. Esasen DP, CHP içerisinde sınıfsal kırılmalar neticesinde çıkan ve uluslararası ortama ayak uyduran bir parti olarak ortaya çıkmış ve uygulamaları da bu sınıf ayrımını yansıtmıştır (Eroğul, 1990). Demokrat Parti, merkez sağda faaliyet gösteren bir parti olarak çiftçi ve tüccarın desteğini görmüştür (Kaya, 2010). DP'nin gördüğü bu destek ise siyasî kadrolarının şekillenmesinde etkili olmuş, oluşan çeşitli politikalar ve anlayışlar bu insan kaynağı ile hayata geçmiştir.

Demokrat Parti'nin siyasî konumu ve kadrosunu şekillendiren sınıfsal temel, basın hak ve hürriyetlerine karşı yaklaşımına, kurduğu basın kuruluşlarının çalışmalarına ve yöneticilerin basın mensuplarıyla ilişkisine de yansımıştır. Demokrat Parti, muhalefet yıllarında basın hürriyetini savunmuş fakat iktidara geçtikten sonra basına yönelik baskıcı uygulamalara yönelmiş (Aksoy, 2017), devletin hükûmete sağladığı imkanları istismar ederek basın üzerinden kendisine haksız kazanç sağlamış (Alemdar, 2001) ve basını güvencileştirmiştir⁵.

⁴ Demokrat Parti'nin CHP'nin içinden çıkan farklı bir kadro olduğu, dolayısıyla CHP'liler tarafından kurulduğu kısmen doğrudur. DP, sahiden de eski CHP'liler tarafından kurulmuştur fakat CHP, tek parti iktidarını sürdürdüğü yıllarda tek görüşü benimsemiş ve tamamen fikir birliği sağlamış bir parti olmanın aksine, farklı sınıfsal ve ideolojik yapılarıdaki siyasetçilerin birleştiği ve altında siyaset yaptığı bir parti olmuştur. Demokrat Parti kurucuları, işte bu siyasî çatının, CHP'nin içinden çıkan bir veya birkaç kadroyu temsil etmektedir.

⁵ Güvenikleştirme, Kopenhag Okulu tarafından geleneksel güvenlik çalışmalarına bir eleştiri olarak güvenliği disiplinler arası boyutuyla ele alan, Batı merkezli tanımlamaları reddeden yaklaşımın adıdır. Tanım, Waever tarafından söylem analizlerine dayanarak ortaya konmuştur. Güvenikleştirme çalışmaları, güvenliğin olması için iç tehditlerin olması gerektiğine vurgu yaparak kimi zaman söylemler aracılığıyla suni tehditler oluşturulduğuna dikkat çekmektedir (Karabulut, 2022).

Demokrat Parti ve Basın

İkinci Dünya Savaşı'nın getirdiği olağanüstü koşullar, doğal olarak basına da yansımıştır (Alemdar & Uzun, 2019). Savaşın ardından kurulan DP, muhalefette geçirdiği 1946-1950 yılları arasında basın özgürlüğünü savunmuş, gazetecileri tatmin edecek açıklama ve vaatlerde bulunmuştur. Demokrat Parti'nin henüz kurulmadığı günlerde Adnan Menderes ve Fuat Köprülü, gazetelere basın özgürlüğünü savunan demeçler vermiş ve makaleler kaleme almıştır (Toker, 1990).

DP'nin basın hak ve hürriyetlerine ilişkin söylemleri basının DP'ye desteğini artırmıştır (Avşar & Kaya, 2021). Demokrat Parti, ilk hükümet programını açıklarken basından gördüğü desteğe ve sunduğu vaatlere karşılık basın ve ceza kanunları gibi "antidemokratik hükümleri" barındıran kanun, mevzuat ve hükümleri "demokrasi ruhuna uygun" bir şekilde düzenleyeceğini bildirmiştir⁶. DP iktidara geldikten yaklaşık iki ay sonra, Temmuz 1950'de 1931 Basın Yasasını değiştirmiş ve 1952'de basında çalışanların meslekî haklarını güvence altına alan bir yasayı yürürlüğe koymuştur (Alemdar, 2001). Ayrıca iktidara geldikten sonra DP'nin gazeteciler açısından bir başka olumlu icraatı, çıkardığı af kanunu ile cezaevindeki gazetecilerin özgürlüğüne kavuşması olmuştur (Avşar & Kaya, 2021). DP'nin hükümetteki ilk yıllarında, gazetecilerle kurduğu bireysel ilişkiler de basın mensupları tarafından olumlu karşılanmıştır⁷.

Demokrat Parti'nin basın kanununda yaptığı değişiklik ve gazetecilere hak ve hürriyetlerini sağlamakla birlikte, basın ortamına olumsuz etkileri de olmuştur. DP, iktidara geldiği 1950 yılının Eylül ayında resmî ilan dağıtımında düzenlemelerle başlamış, iktidarının sona ereceği 27 Mayıs 1960 tarihine kadar resmî ilanları hükümetin inisiyatifine alırken ticari ilanları da hükümet denetimine almıştır (Alemdar, 2001). Ayrıca DP'nin basın özgürlüğüne yaklaşımı muhalefette olduğu yahut iktidara geldiği ilk yıllardaki gibi devam etmemiş, 1955-1960 yılları arasında toplam 867 gazetecinin tutuklandığı 2300 basın davası açılmıştır (Koloğlu, 2020: 124). DP

iktidarı boyunca Bakanlar Kurulu çeşitli dergi, broşür, kitap, bülten, gazete beyanname, rapor, mektup ve kartpostalları yasaklamış (Yılmaz & Doğaner, 2006) siyaseten muhalif bazı isimlerin⁸ mektuplarını açmış, okumuş ve kopyalarını çıkartmıştır (Alemdar, 2017).

Demokrat Parti iktidarı, basın özgürlüğünü kısıtlayan düzenlemelerle kendisine muhalif gazetelerin gücünü kırarken kendisine yakın gazeteleri de desteklemiştir. Kâğıt, makine ve malzeme tahsisini elinde tutan DP, kendisine yakın basın kuruluşlarına maddi kolaylıklar sağlamıştır (Yıldız, 1996). Ali Naci Karacan tarafından 1950 yılında kurulan Milliyet gazetesi DP'yi destekleyeceği vaadiyle maddi olarak destek görmüş (Koloğlu, 2020), Neşriyat Türk Anonim Ortaklığı (T.A.O.) üzerinden DP'ye para aktarılmış ve DP yanlısı gazetelere kamu kuruluşları ve devlet kurumları abone yapılmış (Alemdar, 2001), Necip Fazıl Kısakürek'in *Büyük Doğu*'su DP yanlısı yayın yapması için örtülü ödenekten desteklenmiştir (Karaca, 2009). Demokrat Parti iktidarı tarafından şekillendirilen "ödül ve ceza" sistemi, tarafsız bir basın kalmasını zorlaştırmış; basın hürriyeti kısıtlanmıştır (Kaya, 2010: 174-175).

Demokrat Parti'nin iktidara geldiği 1950 yılı, ayrıca Türkiye'nin de serbest pazar sistemine katılmayı denediği yıllar olmuştur. Çok partili hayata geçiş ile ülkede siyasi hareketlilik baş göstermiş, okur-yazar sayısı artmış ve ulaşım ağlarının gelişmesiyle birlikte gazetelerin baskı sayısı da artmıştır (Dursun, 1999). Bu dönemde, yerel gazete sayısında da artış gözlenmiştir fakat DP, kararnamele ile elde ettiği güç neticesinde resmî ilan ve reklamları kendisine yakın görüşteki basın kuruluşlarına aktarmış ve Anadolu'da bir "besleme basın" oluşmaya başlamıştır (Yücel, 1999: 174).

Demokrat Parti'nin Türkiye ekonomisi üzerindeki hakimiyetini kaybetmesi ve gittikçe dozunu artıran baskıcı eğilimleri neticesinde 27 Mayıs 1960 tarihinde askeri ihtilal yaşanmıştır (Armaoğlu, 1996: 204). 27 Mayıs Askeri İhtilali sonrasında, ihtilali gerçekleştiren Milli Birlik Komitesi (MBK), Demokrat Parti yöneticilerini

⁶ Aynı programı açıklarken Adnan Menderes, sol hareket mensuplarını "ajan" olarak nitelendirmiş ve müsamaha göstermeyeceğini vurgulamış, bu açıklama ise "alkışlar" ile karşılanmıştır (T.B.M.M Zabıt Ceridesi, Devre:9 içtima: 3 Cilt: 1, 29.05.1950, s. 38.)

⁷ Cüneyt Arcayürek'in hatıralarında iktidarının ilk haftasında genç bir muhabir olarak Başbakan Adnan Menderes ile

görüşmesi, önceki hükümet ile karşılaştırıldığında Arcayürek açısından devrimsel niteliktedir fakat Arcayürek muhalefet kanadından bir gazeteye geçince, gördüğü muamele değişecektir (Arcayürek, 1985).

⁸ Bu muhaliflerden bir tanesi de gazeteci ve İsmet İnönü'nün damadı Metin Toker'dir (Alemdar, 2017).

Yassıada'da yargılamıştır (Şirin, 2019). Yassıada Mahkemeleri süresince görülen davalardan bir tanesi de bazı gazeteler ve gazetecilerin kayırıldığı iddiası ile "besleme basın" davası olmuştur (Çakır & Yavalar, 2017). Yassıada yargılamaları süresince Demokrat Parti üyelerinin bir kısmı, "İktidarı destekleyen gazete ve dergileri resmî ilan ve reklamlar, Başbakanlık Örtülü Ödeneği ve sair kaynaklarla beslemek, ihtiyaçlarından fazla kâğıt tahsis ederek maddî imkanlarını genişletmek ve muhalefeti tutan, mücadelecî vasfını taşıyan gazete ve dergilere az miktarda resmî ilan tahsis [ederek] ve bazen bunları tamamen keserek taziyik altında bulundurmak suretiyle vazifenin kötüye kullanıldığına dair son tahkikat karar" suçlamaları ile yargılanmıştır (Cumhuriyet, 29.10.1960).

Yassıada Yargılamalarında Dokuzuncu Soruşturma Hakimliği, DP iktidarı boyunca hükümet ve partinin kurduğu ilişkilere dair çeşitli kurum ve kuruluşlardan bilgi edinmiştir. Yargı süresi boyunca siyasal iktidarın denetlenmediği sürece basın ortamını çeşitli yollarla nasıl denetim altına alabileceği anlaşılmış, ilerleyen yıllarda tekrarların yaşanmasına mahal vermemek için önlemler alınmıştır. Demokrat Parti'nin resmî ilanlar ve reklamlar yoluyla basının mali kaynaklarını kontrol altına alması ve bu sayede sansüre gerek duymadan karşıtlarını susturması netice olarak MBK tarafından Basın İlan Kurumu'nun kurulmasına yol açmıştır (Karagöz-Kızılca, 2017: 581). İhtilali gerçekleştiren MBK çevresi, Basın İlan Kurumunu oluşturmaya ek olarak 1950-1960 yılları arasındaki tecrübelerinin de etkisiyle basın özgürlüğünü anayasal teminat altına almaya çalışırken ayrıca 212 sayılı kanun, Basın Ahlak Yasası gibi yasaların da düzenlenmesini sağlamıştır (Kaya & Avşar, 2013).

Verilen İlanlara Göre Yerel Basının Durumu

Demokrat Parti dönemi yerel basın, tabii olarak DP'nin basın ile ilişkileri etrafında şekillenmiştir. Yerel basın için hayati öneme sahip olan resmî ilan ve reklamların dağıtımı (Karagöz-Kızılca, 2017), DP döneminin sonuna doğru, 1959 yılında valilerin bireysel inisiyatiflerine bırakılmıştır. T.C. Resmî Gazete'nin 3 Ağustos 1959 tarihli sayısında yayımlanan 11955. Kararname dahilinde 9. Madde: "Ankara, İstanbul ve İzmir

şehirleri dışında kalan yerlerde intişar etmekte bulunan ve kendilerine teknik imkânları tespit edilinceye kadar resmî ilan ve reklâm miktarının tayin ve takdiri valilerin yetkisi dahilindedir"⁹ açıklamasında bulunulmuştur.

Kararnameye göre yerel basın; Ankara, İstanbul ve İzmir dışında kalan iller olarak açıklanmıştır. Yerel basının Ankara, İstanbul ve İzmir harici iller şeklinde tanımlanmasında, bu illerdeki pazarın durumu bir etkidir. Nitekim İstanbul gazetelerinin İstanbul dışında okunmak için yaptığı ilk atılım, Ankara ve İzmir'e hızlı bir şekilde gazete ulaştırmak adına olmuştur (Dursun, 1999). Bunun sebebi, İzmir ve Ankara'nın İstanbul kadar olmasa da kendi içinde bir okur pazarı olması ve gelecek gazeteleri talep etmesidir.

MBK, 27 Mayıs'ta yönetime el koyduktan sonra Demokrat Partili 592 sanık hakkında 19 dava açmıştır (Tok, 2022). Bu davalar, Yassıada Mahkemeleri olarak anılmış ve duruşmalar kapsamında görülen görevi kötüye kullanma davası boyunca çeşitli kurumlardan basına dair vesika istenmiştir ve bu vesikalara kararnamede atıf yapılmıştır¹⁰. 3 Ağustos 1959-27 Mayıs 1960 arasında yerel basının durumu, bahsedilen belgelerin 25 numaralı vesikası üzerinden takip edilmiştir. Dokuzuncu Soruşturma Kurulu Başkanlığı, 11955. Kararnameye göre resmî ilanı dağıtmakla yükümlü valilerden illerindeki gazetelerin isimlerini, aldıkları ilan miktarını ve siyasî olarak hangi yöne meyilli olduğunun listesini istemiş, valiler de verilen direktif doğrultusunda il il istenilen belgeleri sunmuştur.

Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivinde bulunan belgeye göre 27 Mayıs öncesi Anadolu'da 332 yerel gazete faaliyet göstermektedir. Bunlardan 222'sinin siyasî yönelimi DP, 61'inin CHP, 37'sinin bağımsız, 5'inin Vilayet Gazetesi, 4'ünün muhalif, 3'ünün Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP) olarak belirtilmiştir (BCA, 10.9.0.0/317.985.4).

⁹ T.C. Resmî Gazete, 3 Ağustos 1959.

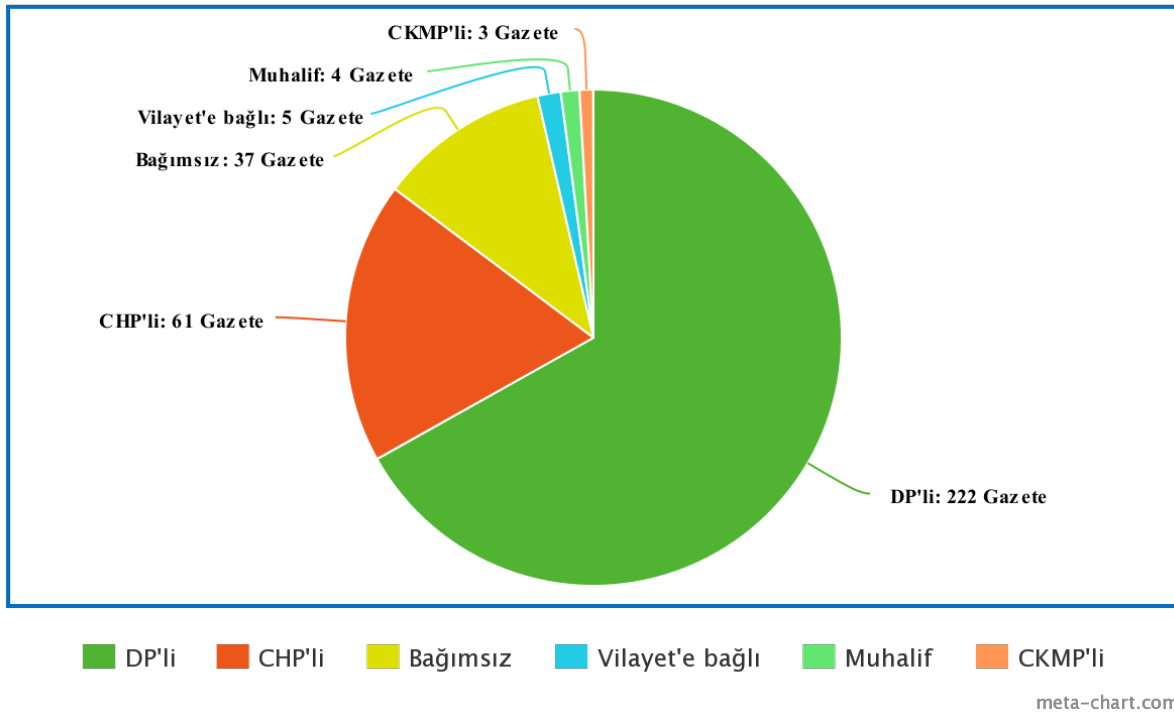
¹⁰ Bu vesikalar, Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivinde mevcuttur (BCA, 10.9.0.0/317.985.3; BCA, 10.9.0.0/317.985.4,

BCA, 10.9.0.0/317.986.1; BCA, 10.9.0.0/317.987.1; BCA, 10.9.0.0/317.987.2)

Şekil 1. 1959-1960 Arasında Yerel Basın

1959-1960 Yılları Arasında Yerel Basının Siyasi Yönelimi

BCA, 10.9.0.0/317.985.4

meta-chart.com

Demokrat Parti yanlısı gazeteler, yerel basının %66,9'unu oluştururken açıkça hükümete muhalif addedilebilecek gazetelerin¹¹ toplamda %20,5 olduğu görülmektedir. Gazetelerin aldığı kâğıt tahsisi doğrultusunda gazetelerin ne kadar okunduğu hakkında sağlıklı olmasa¹² da fikir sahibi olmak mümkündür fakat bu çalışmanın kapsamını aştığı için inceleme dışında bırakılmıştır. İlerleyen bölümde "demokrat" basının nasıl oluştuğuna bilahare değinilecektir.

Yine aynı vesikalarda, 332 yerel gazete içerisinde 5 gazetenin ilan alamadığı görülmektedir. Bu gazetelerin 3'ü valiler tarafından CHP'li olarak, 2'si ise bağımsız olarak belirtilmiştir. İlan alamayan gazetelerden ikisi haftalık olarak belirtilirken, iki gazetenin ilan alamama sebebi belirtilmemiştir. Haftalık olduğu için ilan alamayan iki gazetenin de temayülü CHP olarak belirtilmiştir. Buna rağmen, CKMP'li olduğu belirtilen ve Sinop'ta

haftalık olarak yayımlanan *Boyabat Kalesi* gazetesinin ilan aldığı görülmektedir (BCA, 10.9.0.0/317.985.4).

Edirne'de yayımlanan ve temayülü vali tarafından "bağımsız" olarak belirtilen *Uzunköprü* ve *Şafak* gazeteleri de ilanlardan pay almamışlardır. İlan alamayan 5 gazetenin 3'ü Edirne'dedir. Türkiye genelinde ilanlar ne kadar düşük olursa olsun yine de muhalif gazetelere dağıtılıyorken, Edirne valisinin biri CHP'li ikisi bağımsız toplam üç gazeteye ilan vermemesi, düşündürücü olmakla birlikte akılda iki ihtimal canlandırmaktadır. Bunlardan ilki, merkezi otorite tarafından valilerden istenilen bilgilerin valiler tarafından farklı yorumlanmış olabileceğidir. Nitekim bazı valiler, siyasî görüşlerini belirttikleri gazeteleri parantez içinde "Nurcu¹³", "Müfrit¹⁴" olarak açıklarken, bazıları hiçbir açıklamada bulunmamış; bazı valiler gazete sahipleri hakkında dipnotlar

¹¹ Hükümete açıkça muhalif olan gazeteler, valiler tarafından istenilen belgede CHP'li, CKMP'li yahut muhalif olarak belirtilen gazetelerdir.

¹² Kâğıt tahsisi de devlete bağlı olduğu ve zaman zaman muhalifler aleyhine bir silah olarak kullanılabilmesi için kâğıt tahsisi üzerinden bir gazetenin ne kadar okunduğu üzerine çıkarımda bulunmak, Demokrat Parti iktidarınca yanılmalara sebep olabilir. Nitekim hangi gazetenin gerçekte kaç adet gazete

bastığı, sattığı ve iade aldığı bilgileri de doğrudan hükümete rapor edilmekte ve kâğıt tahsisi bu doğrultuda yapılmaktadır.

¹³ Eskişehir'de yayımlanan *Meşale* gazetesi.

¹⁴ Şanlıurfa'da yayımlanan *Demokrat Türkiye* gazetesi.

geçerken bazıları ise hiç ilgilenmemiştir. İkinci bir ihtimal ise, resmî ilan dağıtımına dair 11955 sayılı kararname gereğince ilan dağıtımında tek otorite olan valilerin bir kısmının kendi kriterlerince ilan

dağıttığıdır. Adıyaman'da haftalık bir gazetenin ilan alamıyorken Sinop'ta haftalık bir gazetenin ilan alması (BCA, 10.9.0.0/317.985.4), yürütmedeki tutarsızlığa işaret etmektedir.

Tablo 1. Yalnızca DP'li Gazetelerin Yayımlandığı İller ve Gazete Sayıları

Yalnızca DP'li Gazetelerin Yayımlandığı İller	Gazete Sayıları
Ağrı	4
Bolu	9
Elazığ	4
Isparta	3
Kastamonu	3
Nevşehir	2
Tunceli	3
Van	2
Yozgat	2

Tablodaki illerde yalnızca DP temayüllü gazeteler yayımlanmıştır. Bu iller haricinde Niğde ve Kırşehir'de DP'li gazetelerden başka yalnızca Vilayet gazeteleri yayımlanmıştır (BCA, 10.9.0.0/317.985.4). Vilayet gazeteleri, vilayet matbaasında basılan, çoğunlukla resmî bilgilerin dışına çıkmayan, Anadolu Ajansı'nın geçtiği haberleri yayımlayan yayınlardır (Varlık, 2015). Türk basınının 1959-1960 yılları arasında sergilediği tablo göze alındığında, Anadolu'da yaşayan ve şehrinde herhangi bir muhalif gazete bulunmayan 11 il olduğu gözlenmektedir. Bu 11 ilden 9'unda yalnızca Demokrat Parti temayüllü gazeteler yayımlanırken, 2'sinde Demokrat Parti temayüllü gazetelerin yanında Vilayet gazeteleri de yayımlanmaktadır. Bu şehirlere, DP'ye muhalif kimi broşür, dergi ve kitapların ulaşması muhtemeldir fakat yine de en güncel haber, çoğunlukla Demokrat Parti yanlısı kanallardan gelmektedir. İncelenen 1959-1960 yılları arasında Türkiye'de tam manasıyla çalışan ve işleyen iki haber ajansı vardır ve bunlar devlete bağlı Anadolu Ajansı ile 1950 yılında kurulan Türk Haberler Ajansı'dır (Tokgöz, 1972).

Çalışmanın kapsadığı yıllar aynı zamanda İstanbul basınının gazetelerini Anadolu'ya daha güncel ulaştırmanın yollarını keşfetmeye çalıştığı yıllardır. 1958 yılında Akşam ve Vatan gazeteleri son uçak ya da taksitle Ankara'ya matris yollayıp gazetelerini Ankara'da basmanın yollarını araştırmışlardır fakat bu arayış 1960 sonrasında sistemli hâle gelmeye başlayacaktır (Dursun, 1999). Yerel basının önemi, çalışmanın ele aldığı zaman aralığı dikkate alınarak değerlendirilmelidir. Nitekim 1950'li yılların sonunda ve 1960'lı yılların başında hâlâ en güncel haber, yeni gelişmeler ve haber değeri taşıyan olaylara ulaşım olanağı halktan yüksek olan yerel basın kuruluşlarıdır. Bu sebeple yerel basın yüksek önem arz etmektedir.

Demokrat Parti, 14 Mayıs 1950'den sonra girdiği her seçimi kazanmıştır. DP'nin siyasi başarısı çeşitli nedenlerle açıklanabilmekle birlikte, 1960 yılına gelindiğinde faal durumdaki 332 yerel gazetenin 222'sinin DP yanlısı veya hiç yoksa DP'ye meyilli olması dikkat çekici bir durumdur. DP yanlısı 222 gazetenin 43'ünün adı içerisinde "demokrat" geçmektedir. Demokrat adı, çoğunlukla gazetenin çıkartıldığı bölgeyi belirten il, ilçe veya

bölge ismine ek olarak kullanılmıştır¹⁵. Ayrıca *Yeni 14 Mayıs, Vatan Cephesi, Menderes*¹⁶ gibi doğrudan Demokrat Parti tarafgirliği belirten gazete isimlerine rastlanılmıştır. Sakarya Valisi'nin aktardığı bilgiye göre, *Demokrat Adapazarı* gazetesi DP İlçe Başkanlığına, *Demokrat Sakarya* gazetesi ise DP'ye kayıtlıdır (BCA, 10.9.0.0/317.985.4). Valilerin ayrı ayrı hazırladığı belgelerde sunulan bilgilerin sınıflandırılma şekli birbirini tutmadığı için her ilde aynı açıklayıcı bilgiler sunulmamakla birlikte “demokrat” adıyla yayımlanan ve DP’li olan gazetelerin sahiplerinin birçoğunun parti teşkilatları yahut üst yönetimleriyle ilişki içinde bulunduğu tahmin edilebilir. Sonuçta iletişim ağları, tarihin başından beri yönetenlerin etkin olmaya çalıştıkları ve çoğunlukla yönettikleri alanlardır (Alemdar & Uzun, 2019). Çeşitli şirketler ve gazeteler üzerinden hükümetin sağladığı avantaj ile kazanç elde eden DP’nin (Alemdar, 2001), yerel ölçekte valiler tarafından dağıtılan ilan gelirleri ile parti üyeleri adına kazanç elde etmesi, kuvvetli bir ihtimaldir¹⁷.

Yerel Basını Etkilemek için “Demokrat” Yöntemler

İktidara geldikten çok kısa bir süre sonra basını kendi istekleri doğrultusunda yönlendirme çabasına giren Demokrat Parti (Alemdar, 2001), resmî ilan ve reklamların dağıtımını sayesinde çeşitli gazeteleri kendi safına çekmeyi veya saf dışı bırakmayı başarmıştır. Henüz iktidara geldiği çok erken bir tarihte, 1951 yılının Mayıs ayında Eskişehir’den CHP’li *Sakarya* Gazetesi’nin resmî ilan alamadığına dair şikâyetler, CHP genel merkezine ulaşmıştır. Şikâyeti ulaştıran CHP Eskişehir İl Başkanı Yaşar Ergin, resmî ilanları “taşra gazetelerinin yegâne gelir kaynağı” olarak

adlandırmıştır (BCA 490.1.0./1281.259.3). Benzeri şikâyetler, ilerleyen yıllarda devam etmiştir.

İktidarda bulunduğu yıllar süresince yerel basının ana gelir kaynağı olan resmî ilan ve reklamları elinde bulunduran DP yöneticileri, çeşitli durumlarda ilan dağıtımına birebir müdahil olmuşlardır. 1957 seçimlerinden sonra, dönemin Maliye Bakanı Hasan Polatkan başta olmak üzere Eskişehir’in DP vekilleri imzalarının bulunduğu ortak bir metinle Eskişehir valisi Arif Özgen’e “umumi seçimlerdeki neşriyat durumları nazarı itibara alınarak” gazetelere verilecek ilanların oranını bildirmişlerdir (BCA, 10.9.0.0/317.985.4). DP’nin yerel basına etkileri yalnızca ilan dağıtımıyla da gerçekleşmemiştir. 4 Temmuz 1958 tarihinde, Devlet Bakanlığı Özel Kalemî İzzet Oktay, Selüloz ve Kâğıt İşletmeleri Genel Müdürlüğüne yazdığı bir resmî yazıda Edirne’de yayımlanan *Edirne* gazetesinin sahibi Faruk Gürtunca tarafından bakanlığa bir dilekçe verildiğini yazmış ve Gürtunca’nın dilekçesinde istediği miktarın yerine getirilmesini Devlet Bakanı Emin Kalafat’ın emrettiğini bildirmiştir (BCA, 10.9.0.0/318.986.1). Aynı *Edirne* gazetesi, 1959’da yürürlüğe giren 11955 sayılı kararnameden 27 Mayıs’a kadar geçen süreçte Edirne’de açık ara farkla en çok ilanı almıştır¹⁸. Aynı belgede Edirne Valisi, *Edirne* Gazetesinin siyasî temayülünü belirttiği kısımda gazeteye bir parantez açarak gazete sahibinin İstanbul Milletvekili “Tamer” Gürtunca¹⁹ olduğunu belirtmiştir (BCA, 10.9.0.0/317.985.4). Demokrat Parti mensuplarının hükümette olmanın kendilerine verdiği itibarı suiistimali açısından Gürtunca, önemli bir örnektir. Nitekim DP milletvekili olması sayesinde hem istediği miktarda

¹⁵ Demokrat Nazilli, Demokrat Adıyaman, Demokrat Sakarya, Demokrat Canik, Demokrat Adapazarı... (BCA 10-9-0-0, 317,985,4).

¹⁶ Bahsedilen *Menderes* gazetesi, Afyonkarahisar’da yayımlanmaktadır. *Menderes* gazetesinin başyazarı aynı zamanda DP’ye yakınlığıyla bilinen *Zafer* gazetesinin Afyonkarahisar temsilcisi Muzaffer Görktan’dır ve çeşitli zamanlarda Adnan Menderes’e “basın hakkında” mektuplar yazmıştır (BCA 30-1-0-0, 131, 853,5).

¹⁷ Demokrat Parti, Neşriyat T.A.O., Güneş Matbaacılık ve *Havadis* gazetesi üzerinden alıcısı sınırlı gazetelere yüksek miktarda ilan tahsis etmiş ve kazandığı parayı kendi kasasına aktarmıştır (Alemdar, 2001). Yine de yerel ölçekte basının sınırlı alıcısı bulunan gazeteler vasıtasıyla DP’ye para aktarıp aktarmadığı kâğıt tahsisi ile bir karşılaştırma yapılmadan anlaşılacaktır fakat kâğıt tahsisinin de devletin elinde olduğu başka bir vakaıdır.

¹⁸ Gürtunca’nın *Edirne* gazetesi 31.460 TL ile Edirne’de en çok ilan gelirini elde ederken kendisine en yakın diğer bir başka gazete olan Meriç Batıdan Sesleniş, 10.521 TL gelir elde etmiştir (BCA, 10.9.0.0/317.985.4).

¹⁹ Bahsedilen Tamer Gürtunca ismi, büyük ihtimalle Edirne Valisi tarafından karıştırılmıştır. TBMM Albümü’nün 2. Cildinde dönemin İstanbul Milletvekili M. Faruk Gürtunca’dır, “Edirne - 1904, Abdulkadir - Penbe - Edirne Öğretmen Okulu - Az düzey Fransızca, İngilizce - Eğitim, Edebiyat, Matbuat - Çağlayan, İmrahor, Halicioğlu, Ortaköy, Gazipaşa, Balmumcu, İnönü Öksüz Yurtları Öğretmeni, Galatasaray Lisesi İlk ve İhzarı Kısımları Türkçe Öğretmeni, Nefir, İstanbul’da İçtihat, Servet-i Fünun, Hayat, Süs Mecmuaları Yazarı, Selanik’te Selamet, Hergün Ekspres, Hergün, Edirne, Siyasi Yıldırım Postası, Demokrat Politika ve Yeni Halk Gazeteleri sahibi ve Başmuharriri, Ülkü Matbaası sahibi, Kadın Aile Mecmuası sahibi, Türk Basın Birliği ve Türk Eğitim Derneği İslam Şubesi Başkanı, Yazar - XI. Dönem İstanbul Milletvekili - Evli, 3 Çocuk.” (TBMM, 2010, 722)

kâğıt alabilmiş hem de diğer gazetelere göre daha fazla ilan geliri elde etmiştir.

Kâğıt tahsisi, DP iktidarında basını denetim altına alma adına bu çalışma kapsamında daha önce de değinilmiş olan bir başka yöntemdir. İncelenen 1959-1960 yıllarında kâğıt tahsisi, devlet tarafından yapılmaktadır. Kâğıdın hangi kuruluşa ne miktarda tahsis edileceği ve kime ne aralıkla verileceği, siyasal iktidarın keyfiyetiyle paraleldir. Gazeteler ise kâğıt tahsisinde herhangi bir aksaklık yahut eksiklikle karşılaştığında, kara borsa üzerinden kâğıt temin etmekte ve yüksek fiyat ödemektedirler (Arcayürek, 1985). İktidarın muhaliflerine kâğıt tahsis ederken uyguladığı bir başka yöntem ise, kâğıdı geç veya gün gün göndermektir. Örneğin, İstanbul'da yayımlanan *Dünya* gazetesi bir dönem kâğıt tahsisatını gündelik olarak almıştır (Faik, 2003). Dönemin koşullarında gazetenin okura ulaşması için birinci şart olan kâğıtta ortaya çıkabilecek herhangi bir aksaklığın, gazetenin okurla iletişimini keseceği muhakkaktır. *Hürriyet* gazetesinin kâğıt tahsisi de 1956 yılının Temmuz ayında yarı yarıya kesilmiştir (Avşar & Kaya, 2021). DP'nin kâğıt tahsisi politikasına bir başka örnek ise, Ankara'da yayımlanan *Akis* dergisinin ihtiyacından az kâğıt temin etmesine ve karaborsaya yönelmesinde görmek mümkündür. Nitekim Arcayürek, bürokrasideki bir tanıdığıyla iletişime geçerek bu sorunu çözmeyi başarmışsa dahi (Arcayürek, 1985), örnek, iktidarın kâğıt tahsisindeki keyfilikliğini ortaya koymaktadır. Verilen örneklerin iki tanesi İstanbul, bir tanesi ise Ankara'da yayımlarını sürdüren basın kuruluşları hakkındadır. Ulaşım ağlarının çok daha zorlu olduğu taşrada ise kâğıt tahsisinin önemi, yerel basın için daha yüksek önem arz etmektedir.

DP'ye yakın basın kuruluşlarının ilanlar yoluyla para kazanıp elde ettiği kâğıt ile rahatça baskıya girerken, CHP'li, bağımsız veya muhalif gazetelerin ise, kendileri için "yegâne" kazanç kapısının kapanmasıyla var olmak adına taraf değiştirdikleri durumlar olmuştur. Valiler tarafından mahkemeye gönderilen rapora göre, Kahramanmaraş'ın en çok ilan alan gazetesi *Maraşın Sesi* gazetesi, aslında CHP'li olup Vatan Cephesine geçmiş, Sakarya'nın *Zaman* gazetesi 27

Mayıs 1960'tan 15 gün öncesine kadar bağımsız bir çizgi takip ederken DP'ye yakınlaşmaya başlamış²⁰, Kayseri'de yayımlanan *Erciyes Telgraf* gazetesi 11955 numaralı kararnameye kadar CHP'li olup kararname çıktıktan sonra aldığı ilan artırılmış ve DP'li olmuş, Manisa'nın *Kırkağaç Postası Şimşek* gazetesi sahibi ise CHP'ye kayıtlı olup "son zamanlarda" ilan alabilmek için "DP'li görünmüştür" (BCA, 10.9.0.0/317.985.4). Demokrat Parti, zaten okur sayısı az olan ve dağıtım ağının gelişmesi ve civar illere matbaalar kurulmasıyla okur kaybetme tehlikesiyle karşı karşıya kalan gazeteleri, iktidarın kendisine sağladığı kamu kaynaklarını taksim hakkı ile yanına çekmeyi başarmıştır.

DP'nin ilan dağıtma, kâğıt tahsisi, makine getirme ve sansür politikalarına rağmen, CHP'li, muhalif, bağımsız ve CKMP'li gazeteler de varlık göstermiştir. CHP'nin, muhalefetteyken de kendisine yakın basın kuruluşlarını desteklediğine dair örnekler mevcuttur. Falih Rıfki Atay'ın *Dünya* gazetesi 1952 yılında kurulmadan birkaç hafta önce, dönemin CHP Genel Sekreteri Kasım Gülek, CHP İstanbul İl Başkanlığına gazetenin yayımlanacağını duyurmuş ve partililerden gazetenin "yayılp tutunması" için yardım istemiştir (BCA, 490.1.0.0/ 11.59.95). Bir başka örnek ise, CHP'nin mallarına el konulmasının ardından yeni açılan *Yeni Ulus* gazetesinin, dönemin resmî ilan şartnamesini karşılamadığı için resmî ilan alamayınca CHP'li iş adamları ve zenginler tarafından verilen ilanlarla desteklenmesidir (Arcayürek, 1985). CHP'lilerin kendilerine yakın gazeteleri, İstanbul'da yayımlanan *Dünya* ve Ankara'da yayımlanan *Yeni Ulus* kadar güçlü bir şekilde destekleyemese dahi yerel düzeyde desteklemiş olmaları ihtimal dahilindedir. Ayrıca, CHP'li gazeteler düşük miktarda olsa da yine de ilan alabilmişlerdir²¹. Partililerin desteği ve düşük olmakla birlikte gelen resmî ilan ve reklam gelirleri, taşrada temayül olarak CHP'li 61 gazetenin varlığını mümkün kılmış görünmektedir.

Demokrat Parti'nin basına ve ülke yönetimine yönelik tutum ve tavırlarının, kendi beklediğinin tersine sonuçlar doğurduğu da gözlemlenmiştir. DP'nin muhalefetteyken basından

²⁰ 27 Mayıs'tan tam bir ay önce, 27 Nisan 1960'ta Demokrat Parti tarafından "Tahkikat Komisyonu" kurulması kararlaştırılmış, devleti yöneten siyasilere, olağanüstü yetkiler verilmiştir (Avşar & Kaya, 2021). Komisyon kurulduktan sonra birkaç gazetenin temayül değiştirip DP'ye yakınlaştığı görülmektedir.

²¹ Valiler tarafından hazırlanan raporlara göre toplam 332 yerel gazete içerisinde beş gazete ilan almamıştır ve bu beş gazetenin üçü CHP'lidir.

kazandığı teveccüh (Kaya, 2023), iktidarının sonlarına doğru değişiklik göstermiş, yerel basın da bu değişikliklerden etkilenmiştir. Tekirdağ'da temayülü aslen DP'li olarak belirtilen *Yeni İnan* gazetesi, "son yıllarda tarafsız" yayın yapmaya başlamış, Afyonkarahisar'da yayımlanan *Sebat* gazetesi ise "Evvelce DP'li olup Nisan 1959 tarihinden itibaren CHP'li olmuştur" (BCA, 10.9.0.0/317.985.4).

Taşrada basına dağıtılacak resmî gelir kaynaklarının valilere bırakıldıktan sonra, resmî ilan ve reklam dağıtımının çeşitli uygulamalara de sahne olduğu görülmektedir. Örneğin Afyon Valisi tüm ilanları "seyyanen", yani eşit biçimde dağıtmaya çalışmış, Bilecik Valisi, şehirde yayımlanan her üç gazeteye de "müsavi surette" ilan vererek doğrudan doğruya fatura vermiş bu yüzden ne kadar ilan verildiğini tespit edememiş, Aydın valisi ise şehirdeki gazete sahipleriyle toplantı yapıp verilecek ilanı görüşme sonucunda belirlemeyi tercih etmiştir (BCA, 10.9.0.0/317.985.4).

Sonuç

Yapılan inceleme neticesinde resmî ilan ve reklam dağıtımının düzenlenmesine yönelik 11955 numaralı kararnamenin Resmî Gazete'de yayımlandığı 3 Ağustos 1959 tarihi ile Demokrat Parti'nin bir askerî ihtilal neticesinde iktidardan indirildiği 27 Mayıs 1960 tarihleri arasında Ankara, İstanbul ve İzmir harici illerde toplam 332 gazete faal durumdadır. Bu gazetelerden 222 tanesi Demokrat Parti'yi desteklerken 61'i Cumhuriyet Halk Partisini desteklemiş, 37'si daha bağımsız bir çizgi izlerken 5 gazete vilayete bağlı olarak yayın yapmış, 4 gazete muhalif duruş sergilemiş ve 3 gazete Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi taraftarı yayınlarda bulunmuştur. Bu 332 gazete içerisinde 5 gazete resmî ilan ve reklam geliri alamamıştır.

Mahkemeye sunulan bilgiler, yalnızca DP'li yahut CHP'li gazetelerin sayısını değil, aynı zamanda gazetelerin Demokrat Partili oluş süreçleri hakkında da bilgi vermiştir. DP'nin gerek kararnamelerle gerek iktidarın kendisine sağladığı ayrıcalığı gerek kendi yönetimindeki kaynakların paylaşımını yönetme yöntemleri ile ilan gelirleri ile ayakta duran basın kuruluşlarını kendi safına çektiği tespit edilmiştir.

Çalışmanın zaman aralığı olan 3 Ağustos 1959-27 Mayıs 1960 tarihleri arasında yayımlanan 332 gazetenin 222'sinin Demokrat Partili olduğu bilinmekle birlikte, bu gazetelerin etki alanları

bilinmemektedir. Resmî ilan ve reklamların usulen baskı sayısı göz önüne alınarak dağıtılması gerektiği hâlde, kâğıt tahsisinin de hükümetin elinde bulunması ve resmî ilan ve reklamların valiler tarafından dağıtılıyor olması, bu gazetelerin etki alanlarının bilinmesini veyahut tahmin edilmesini zorlaştırmaktadır. Yine de kâğıt tahsisi ve resmî ilanların miktarının karşılaştırıldığı bir çalışma, alandaki boşluğa büyük katkıda bulunacaktır.

İnternet ve televizyon yayıncılığının henüz başlamadığı, İstanbul ve Ankara'daki gazetelerin taşraya gündelik olarak ulaşmadığı yıllarda ve radyonun iktidar tarafından yoğun denetime maruz kaldığı dönemlerde, yerel basının önemi bahsedilen imkanların gelişkin olduğu 2023 yılında olduğundan çok daha yüksektir. Bu sebeple DP iktidarı kamusal tartışmaları kontrol etmek ve halkın alacağı habere müdahalede bulunmak için kendisine yakın gazetelerin maddî olarak güçlenmesi için çaba sarf etmiş, kendisinden olmayanları ise maddî olanaklarını kısarık sürdürmeye veya yanına çekmeye çalışmıştır. Her ne kadar DP'nin uygulamaları çeşitli yankılar bulmuşsa da bazı gazeteler DP saflarına geçmemiş bazıları ise DP safından ayrılmıştır.

Demokrat Parti iktidarı boyunca DP temayüllü olmayan gazeteler yayımlanmaya devam etmiş olsalar da karşılaştıkları zorlukların tekrarlanmaması adına 27 Mayıs 1960 sonrasında çeşitli idarî ve hukukî önlemler alınmıştır. Türkiye Cumhuriyeti tarihinde seçimle gelen ve karşısında bir muhalifi bulunan Demokrat Parti iktidarının basına yönelik uygulamaları, kendisinden sonra gelen iktidarlar ve yöneticiler için zaman zaman ders çıkarılacak bir tecrübe olurken bazı zamanlarda da izlenecek bir yol teşkil etmiştir.

Kaynakça

Birincil Kaynaklar ve Gazeteler

- BCA 10.9.0.0/317.985.4
- BCA 10.9.0.0/317.985.4
- BCA 10.9.0.9/317.986.1
- BCA 10.9.0.0/317.987.1
- BCA 10.9.0.0/317.987.2
- BCA 30.1.0.0/131.853.5
- BCA, 490.1.0.0/11.59.95
- BCA 490.1.0.0/1281.259.3

Cumhuriyet Gazetesi, (29.10.1960).

T.B.M.M Zabıt Ceridesi, Devre: 9, Cilt 1, 29. 05. 1950.

T.C. Resmî Gazete, (03.08.1959).

İkincil Kaynaklar

Ahmad, F. (2020). *Modern Türkiye'nin Oluşumu*. (18. bs.) (çev. Alogan, Y.). İstanbul: Kaynak Yayınları.

Akandere, O. (2021). Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçişte Muhalif Kanadın Oluşumu. İçinde İnce-Erdoğan, D. & Demircioğlu, İ.H. & Şimşek, S.S. (Ed.). *Demokrat Parti (1946-1950)*. (C. I.) (3-84. ss.) İstanbul: Yeditepe Yayınevi.

Aksoy, M. (2017). Partizan Radyo. İçinde Alemdar, K. (Ed.), *Türkiye'de Kitle İletişimi Dün-Bugün-Yarın* (C. I) (245-247. ss.). Ankara: Gazeteciler Cemiyeti.

Alemdar, K. (2001). *İletişim ve Tarih*. (2. bs.) Ankara: Ümit Yayıncılık.

Alemdar, K. (2017). DP Yönetiminde Özel Mektupların Denetimi. İçinde Alemdar, K. (Ed.), *Türkiye'de Kitle İletişimi Dün-Bugün-Yarın* (C. I) (283-289. ss.). Ankara: Gazeteciler Cemiyeti.

Alemdar, K. & Uzun, R. (2019). *Herkes İçin Gazetecilik*. Ankara: Siyasal Kitabevi.

Arcayürek, C. (1985). *Yeni İktidar, Yeni Dönem 1951-1954*. (2. bs.) Ankara: Bilgi Yayınevi.

Armaoğlu, F. (1996). Amerikan Belgelerinde 27 Mayıs Olayı. *Bellekten*, 60(227), 203-226.

Ayaz, E. (2022). Demokrat Parti Döneminde Trakya'daki Petrol Aramalarının Edirne "Vatandaş" Gazetesine Yansımaları (1950-1960). *TroyAcademy*, 7(3), 379-391.

Avşar, B. Z., & Kaya, E. E. (2012). Çok Partili Hayata Geçiş Sonrasında İlk Muhalefet Partisi: Milli Kalkınma Partisi. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 13(2), 113-132.

Avşar, B. Z. & Kaya, A. E. E. (2021). Demokrat Parti Döneminde Basın-İktidar İlişkileri. İçinde İnce-Erdoğan, D. & Demircioğlu, İ.H. & Şimşek, S.S. (Ed.). *Demokrat Parti (1946-1950)*. (C. II.) (1309-1360. ss.) İstanbul: Yeditepe Yayınevi.

Boratav, K. (2022). *Türkiye İktisat Tarihi 1908-2015*. (25. bs.) Ankara: İmge Kitabevi.

Berktaş, H. (1988). Soldaki Tartışmalardan: DP Tarihine Bakışlar. *Tarih ve Toplum*, 53(54), 38-41.

Çakır, H., & Yavalar, D. E. (2017). Demokrat Parti İktidarı ve Basın. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(3), 1-14.

Çobanoğlu, F. (2019). *Çok partili döneme geçişin yerel basına etkisi: 1950-60 Demokrat Parti Dönemi Mardin basını* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Mardin Artuklu Üniversitesi, Mardin.

Demir, T. H. (2017). *Demokrat Parti Döneminde Malatyada muhalif basın: Malatya Postası ve Yeni Malatya Postası örnekleri* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi,) Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Ankara.

Demirel, T. (2021). *Türkiye'nin Uzun On Yılı*. (3.bs.) İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Dursun, Ç. (1999). Türk Basınında Dağıtımın Tarihçesi ve Yapısı. İçinde Alemdar, K. (Ed.), *Medya Gücü ve Demokratik Kurumlar* (209-218. ss.). İstanbul: AFA Yayıncılık.

Eroğul, C. (1990). *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*. (2.bs.) Ankara: İmge Kitabevi.

Faik, B. (2003). *Matbuat Basın Derkeen... Medya*. (C. III) (3.bs.). İstanbul: Doğan Kitap.

Goloğlu, M. (2021). *Milli Şef Dönemi*. (3.bs.) İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Gürkan, E. S. (2023). *Cumhuriyet'in 100 İsmi*. İstanbul: Mundi Kitap.

Heper, M. (2018). *Türkiye'de Devlet Geleneği*. (6.bs.) Ankara: Doğu Batı Yayınları.

İşçi, O. (2023). Turkey at a Crossroads: The Soviet Threat and Postwar Realignment, 1945-1946. *Diplomatic History*, 47(4), 621-646.

Karaca, A. (2009). *Necip Fazıl Adnan Menderes İlişkisi*. Ankara: Lotus Yayınevi.

Karabulut, B. (2022). *Güvenlik*. (3.bs.) Ankara: Barış Kitabevi.

- Karagöz-Kızılca, G. (2017). Resmi-Özel İlanlar ve Basın İlan Kurumu. İçinde Alemdar, K. (Ed.), *Türkiye’de Kitle İletişimi Dün-Bugün-Yarın* (C. I) (579-592. Ss.). Ankara: Gazeteciler Cemiyeti.
- Kaya, A. E. E. (2010). “Demokrat Parti Döneminde Basın İktidar İlişkileri: Cumhuriyet, Ulus, Zafer Gazeteleri Üzerine Bir İnceleme. *Tercüman-ı Ahval’in 150. Yılında İstanbul’da Fikir Gazeteciliği Sempozyumu*, 157-175.
- Kaya, A. E. E. (2023). Demokrat Parti Döneminde Basın. İçinde Güleç-Solak, S. & Kaya, M. & Ökmen, Y.E. & Ökten, S. & Zelan, Z. & Aktuna, B.K. (Ed.). *Türk Basın Tarihini Yeniden Düşünmek* (195-202. ss.). Ankara: İletişim Başkanlığı Yayınları.
- Kaya, A. E. E., & Avşar, Z. (2013). Demokrat Parti’nin Sivil Toplum Üzerinden Bir Siyasal İletişim Denemesi: Vatan Cephesi Örneği. *The Journal Academic Social Science Studies*, 6(2), 397-416.
- Koloğlu, O. (2020). *Osmanlı’dan 21. Yüzyıla Basın Tarihi*. İstanbul: Pozitif Yayınevi.
- Kubilay, Ç., & Pelivan, M. (2019). Demokrat Parti ve Radyo: Bir İslahat Girişimi (1954). *Ankara Üniversitesi İlef Dergisi*, 6(1), 27-60.
- Limoncuoğlu, A. (2018). Türkiye’de Üçüncü Yolun Başı; Millet Partisi (1948). *Akademik Hassasiyetler*, 5(10), 145-155.
- Pancar, E. (2013). Yerel Basına Göre Demokrat Parti Döneminde Elazığ’da Siyasi Hayat (1954-1957). *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(46), 382-403.
- Pancar, E., & Öğredik, A. (2013). Demokrat Parti Döneminde Diyarbakır’da Yerel Basın. *Pursuit of History*, (10), 83-112.
- Şavkılı, C., & Akyıldız, A. (2019). Demokrat Parti Dönemi Maraş Basını. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(2), 757-776.
- Şirin, F. S. (2019). Türk Siyasetinde Bir Kırılma Noktası: Falih Rıfki Atay Yazımında Yassıda Duruşmaları. *Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı*, 17(27), 373-393.
- Tok, A. (2022). *ABD Basınında Türkiye’deki Darbeler*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Toker, M. (1990). *Tek Partiden Çok Partiye 1944-1950*. (3.bs.) Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Toker, M. (2020). *Türkiye Üzerinde 1945 Kâbusu*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Tokgöz, O. (1972) Haber Toplayan ve Satan Kuruluşlar: Haber Ajansları, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, (27), 143-157.
- Varlık, M. B. (2015). Milli Mücadele ve Cumhuriyet Dönemlerinde Vilayet Gazeteleri (1919-1970). *Kebikeç: İnsan Bilimleri İçin Kaynak Araştırmaları Dergisi*, (39), 443-474.
- Yıldırım, S., & Zeynel, B. K. (2010). *TBMM Albümü* (C. II.) (2. bs.). Ankara: TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları.
- Yıldız, N. (1996). Demokrat Parti İktidarı (1950-1960) ve Basın. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 51 (01), 481-505.
- Yılmaz, M. & Doğaner, Y. (2006). Demokrat Parti Döneminde Bakanlar Kurulu Kararı ile Yasaklanan Yayınlar. *Kebikeç: İnsan Bilimleri İçin Kaynak Araştırmaları Dergisi*, (39), 151-204.
- Yücel, S. (1999). Yerel Basın. İçinde Alemdar, K. (Ed.), *Medya Gücü ve Demokratik Kurumlar* (174-179. ss.). İstanbul: AFA Yayıncılık.